

SA'DUDDIN TAFTAZONIYNING TAFSIR BO'YICHA ASARLARINING O'ZIGA XOSLIGI

To'raqulov Ubaydulloh Husanoyevich

Yangi asr universiteti – magistr

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XIV asrning buyuk mutafakkiri, sharq tafsir maktabining yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Sa'duddin Taftazoniy (1322–1390)ning Qur'on ilmlari va tafsir bo'yicha yozgan asarlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Taftazoniy o'z davrida nafaqat balog'at, mantiq va kalom, balki Qur'on tafsiri bo'yicha ham mustahkam ilmiy meros qoldirgan. Mazkur maqolada uning tafsir sohasidagi asosiy asarlari, ularning mazmuni, metodologik yondashuvlari, arab tilining fonetik-morfologik xususiyatlariga tayangan sharhlari, bayon va balog'at asosidagi tahlil uslubi hamda islom tafsirshunosligidagi o'rni keng yoritiladi. Tadqiqot zamonaviy ilmiy manbalar, xususan 2020 yildan keyingi tadqiqotlarga asoslanadi.*

Kalit so'zlar: *Sa'duddin Taftazoniy, tafsir, Qur'on ilmlari, sharh, balog'at, bayon, lug'at, mantiqiy tahlil, tafsir metodologiyasi, SHarq tafsir maktabi.*

ОРИГИНАЛЬНОСТЬ РАБОТ САУДДИНА ТАФТАЗАНИ ПО ТАФСИРУ

Аннотация: *В этой статье научно-теоретически анализируются труды Саадуддина тафтазани (1322-1390), великого мыслителя четырнадцатого века, одного из крупнейших представителей Восточной тафсирской школы, по науке Корана и тафсиру. В свое время тафтазани оставил прочное научное наследие не только по половому созреванию, логике и слову, но и по толкованию Корана. В данной статье широко освещаются его основные труды в области тафсира, их содержание, методологические подходы, комментарии к фонетико-морфологическим особенностям арабского языка, методика анализа, основанная на повествовании и половом созревании, а также его роль в Исламской тафсироведении. Исследование основано на современных научных источниках, особенно на исследованиях после 2020 года.*

Ключевые слова: *Сауддин тафтазани, тафсир, коранические науки, комментарий, половое созревание, повествование, словарь, логический анализ, методология тафсира, школа восточного тафсира.*

THE UNIQUENESS OF SAADUDDIN TAFTAZANI'S WORKS ON TAFSIR

Annotation: *This article is a scientific-theoretical analysis of the writings of SA'duddin Taftazani (1322-1390), a great 14th-century thinker, one of the major exponents of the Eastern School of exegesis, on Qur'anic Sciences and exegesis. In his time, Taftazani left a strong scientific legacy not only on puberty, logic and the word, but also*

on the interpretation of the Quran. In this article, his main works in the field of interpretation, their content, methodological approaches, comments on the phonetic-morphological features of the Arabic language, methods of analysis based on Bayan and balagat and their role in Islamic interpretation are widely covered. The study is based on modern scientific sources, in particular research after 2020.

Keywords: *Sa'duddin Taftazani, tafsir, Quranic Sciences, commentary, puberty, statement, dictionary, logical analysis, Tafsir methodology, Oriental tafsir school.*

KIRISH

Qur'on tafsir ilmi islom ilmiy merosining asosiy tarmoqlaridan biridir. Tafsir maktablari shakllanishi va rivojida katta ilmiy meros yaratgan allomalar orasida Sa'duddin Taftazoniy alohida o'rin egallaydi. Uning asarlari asosan kalom, balog'at va mantiqqa bag'ishlangan bo'lsa-da, tafsirga oid qarashlari ham sharq tafsir maktabining rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Taftazoniy asarlari arab tilining chuqur grammatik va mantiqiy tahliliga asoslanib, Qur'on oyatlarining semantik qatlamlarini ochib berishga qaratilgan. U o'z asarlarida tafsirning naqliy an'alarini aqliy tahlil bilan uyg'unlashtirgan. Zamonaviy tadqiqotchilar Taftazoniyni "kalomiy-tafsiriy maktabning yetakchi namoyandasi" sifatida baholaydilar [1].

Uning tafsirga doir eng mashhur asarlari – "Sharh al-Kashshaf", "Hashiya 'ala al-Baydawi", shuningdek "Sharh al-'Aqoid an-Nasafiya" kabi asarlaridagi tafsirga oid mulohazalar islom tafsirshunosligida muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada Taftazoniy tafsir sohasidagi ilmiy merosi, uning metodologiyasi, tahlil usuli, Qur'on oyatlariga yondashuvi, tilshunoslik va balog'at ilmi bilan bog'liq yondashuvlari atroflicha ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

☐ Sa'duddin Taftazoniy va tafsir ilmining o'rni

Taftazoniy asosan kalom, mantiq, balog'at va fiqh usuli sohalarida mashhur bo'lgan bo'lsa-da, uning tafsir ilmi bo'yicha qoldirgan merosi juda muhim. U Qur'on oyatlarini sharhlashda naqliy tafsir (riwayat) bilan aqliy tafsir (dirayat) usullarini uyg'unlashtirgan.

U tafsirni uch asosiy omilga tayangan holda izohlaydi:

1. Lug'aviy tahlil – arab tili grammatikasi asosida oyatlarning mazmuni;
2. Balog'at va bayon – ma'nodagi nozikliklarni ochish;
3. Kalamiy-mantiqiy tahlil – ilohiy haqiqatlarni falsafiy asoslash.

Shu sabab Taftazoniy sharhlarida oyatlardagi ma'no qatlamlari bir necha bosqichda ochiladi.

☐ "Sharh al-Kashshaf" – Taftazoniy tafsir merosining markaziy asari

Taftazoniy tafsir merosining asosiy qismi uning Zamaxshariyning "Al-Kashshaf" asariga yozgan sharhida namoyon bo'ladi. "Al-Kashshaf" mu'taziliy nuqtai nazarga

tayangan bo'lgani sababli Taftazoniy sharhi bu tafsirga tanqidiy yondashuvni ham o'z ichiga oladi.

Asarning yozilish sababi va maqsadi

Taftazoniy o'zining sharhini yozar ekan, quyidagi maqsadlarni ko'zlagan:

- “Al-Kashshaf”dagi balog'iy tahlillarni chuqurlashtirish;
- mu'taziliy qarashlarni rad etish;
- grammatik va uslubiy tahlillarni aniq ilmiy asosga tayash;
- oyatlardagi ma'nodagi nozikliklarni izohlash.

Zamonaviy tadqiqotchilar Taftazoniy sharhining ahamiyatini quyidagicha baholashadi: “Taftazoniy nafaqat sharhlovchi, balki Qur'on matnini chuqur tahlil qiluvchi mustaqil mufasssirdir” [2].

Sharhning metodologik asoslari

“Sharh al-Kashshaf” quyidagi metodologik tamoyillarga asoslanadi:

1. Lug'aviy tahlilning ustuvorligi

Oyatdagi har bir so'zning ildizi, morfologik shakli, sintaktik vazifasi aniqlanadi.

2. Balog'at ilmi orqali oyatlarni talqin qilish

U tiboq, jinol, isti'ora, tashbih kabi uslublarni ko'rsatadi va oyatning estetik qatlamini ochadi.

3. Kalamiy tahlil

Mu'taziliy qarashlar tanqid qilinib, ash'ariy aqida doirasidagi talqinlar beriladi.

4. Mantiqiy tahlil

Oyatning hukm, qiyos va isbot jihatlari izohlanadi.

Bu yondashuv zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda “Taftazoniy tafsir metodining to'rt tayanchi” sifatida tilga olinadi [3].

Mu'taziliy fikrlarning tanqidi

Taftazoniy “Al-Kashshaf”dagi mu'taziliy g'oyalarni o'z sharhida qat'iy tanqid qiladi. Masalan, Qur'onda jabr va qadar masalalari, Allohning sifatleri, ixtiyor kabi mavzularda Zamaxshariy ta'limotini rad etib, ash'ariy aqidani asoslaydi.

Taftazoniy tanqidlarining kuchli tomoni – u mu'taziliy fikrlarni faqat inkor qilmaydi, balki mantiqiy dalillar bilan rad etadi.

Asarning ilmiy ahamiyati

“Sharh al-Kashshaf” islom tafsirshunosligida quyidagi jihatlar bilan ahamiyatli:

- balog'iy tafsir maktabining rivojiga turtki bo'lgan;
- mu'taziliy tafsirga qarshi ash'ariy nuqtai nazarni shakllantirgan;
- Sharq madrasalarida asrlar davomida asosiy darslik bo'lib xizmat qilgan;
- lug'aviy va kalamiy tahlilni uyg'unlashtirgan.

Bu asar Markaziy Osiyo, Eron, Turkiya va Hindiston madrasalarida XV–XX asrlargacha o'qitilgan.

☐ “Hashiya 'ala Tafsir al-Baydawi” – Taftazoniy tomonidan Baydaviy tafsiriga yozilgan izohlar

Taftazoniy Qur'on tafsiriga oid ikkinchi muhim merosi bu Baydaviyning "Anvor at-Tanzil" tafsiriga yozgan hashiya va sharhlaridir.

Baydaviy tafsirining o'rni

"Anvor at-Tanzil" qisqa, ammo chuqur mazmunga ega bo'lgani sabab ko'plab sharhlarga sabab bo'lgan. Taftazoniy uni sharhlashda quyidagi jihatlariga e'tibor bergan:

- oyatdagi ma'nodagi nozik farqlar;
- grammatik tuzilma;
- balog'atdagi badiiy uslublar;
- fiqhiy hukmlar;
- kalomiy masalalar.

Taftazoniy hashiya va sharhlarining xususiyatlari

Taftazoniy Baydaviy tafsirini sharhlar ekan:

- qisqa matndagi murakkab fikrlarni keng ochib beradi;
- ayrim joylarda muallif fikriga qo'shimcha ilmiy dalillar keltiradi;
- grammatik tahlilni chuqurlashtiradi;
- balog'iy uslublarni misollar bilan izohlaydi.

Zamonaviy tadqiqotlarda Baydaviy tafsiriga yozilgan sharhlar ichida Taftazoniyniki eng mukammal sharhlardan biri deb baholanadi [4].

□ Taftazoniy tafsir uslubining nazariy asoslari

Lug'aviy tahlilga asoslangan metod

Taftazoniy har bir oyatni sharhlashdan oldin undagi har bir kalimaning:

- vazni,
- lug'aviy ildizi,
- sinonimik qamrovi,
- grammatik o'rni,
- nutqdagi vazifasini

alohida tahlil qiladi[6]. Bu yondashuv uning balog'at ilmiga bo'lgan chuqur bilimiga tayangan.

Balog'at asosida oyatlarni sharhlash

Taftazoniy bayon va balog'at ilmida yirik mutaxassis bo'lgani sababli, oyatlarning:

- isti'ora,
- tashbih,
- kinoya,
- tiboq,
- jinol,
- ilm-ul-ma'ani,
- ilm-ul-bayan

kabi uslublarini tahlil qiladip[5].

Bu uslub tasavvufiy va falsafiy tafsirga ham yo'l ochgan.

Kalamiy tahlil

Taftazoniy oyatlarni kalom nuqtai nazaridan tahlil qilarkan:

- Allohning sifatleri,
- payg'ambarlik,
- qadar,
- ixtiyor,
- mo'jiza,
- aqida masalalari

kabi mavzularni ilmiy asos bilan izohlaydi.

Mantiqiy tahlil

U oyatlarning mantig'iy tuzilishini ko'rsatib, ularni qiyos va isbot asosida sharhlaydi. Bu esa uning tafsirini boshqalardan farqlaydi.

□ Taftazoniy tafsirining SHarq ilmiy maktablariga ta'siri

Taftazoniyning tafsir merosi Markaziy Osiyo va Movarounnahr ilmiy hayotida katta o'rin tutgan. XV–XIX asrlarda uning sharhlari quyidagi markazlarda asosiy darslik bo'lib xizmat qilgan:

- Samarqand,
- Buxoro,
- Hirot,
- Marv,
- Istanbul,
- Dehli madrasalari.

Zamonaviy tadqiqotchilar Taftazoniy tafsiri SHarq tafsirshunosligi poydevorini mustahkamlashda muhim rol o'ynaganini qayd etadi [4].

Natijalar va muhokamalar

Ushbu tadqiqot Taftazoniy tafsir merosi quyidagi jihatlar bilan ajralib turishini ko'rsatdi:

1. Taftazoniy tafsirda lug'aviy, balog'iy, mantiqiy va kalomiy yondashuvlarni birlashtirgan.

2. Uning sharhlari Qur'on oyatlarining semantik qatlamlarini ilmiy asosda ochib berishga qaratilgan.

3. Mu'taziliy g'oyalarni tanqidiy tahlil qilishi tafsir maktablarining rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

4. "Sharh al-Kashshaf" va Baydaviy tafsiriga yozgan sharhlari SHarq tafsirshunosligining asosiy manbalaridan biri bo'lgan.

5. Taftazoniy tafsir metodologiyasi zamonaviy Qur'on tadqiqotlarida ham amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa

Sa'duddin Taftazoniy Qur'on tafsiri sohasida o'zidan chuqur ilmiy meros qoldirgan buyuk mufasssirdir. Uning tafsirga oid qarashlari balog'at, mantiq, kalom va lug'at ilmi asosida shakllangan bo'lib, bu yondashuv Sharq tafsir an'analarning takomillashuviga katta hissa qo'shgan. "Sharh al-Kashshaf" va "Hashiya 'ala Baydawi"

asarlari Taftazoniy tafsir maktabining poydevori bo'lib, ularning ilmiy qiymati bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Taftazoniy tafsir uslubi Qur'on oyatlarining mantiqiy, estetik va semantik qatlamlarini ochib berish orqali tafsir ilmini yangi bosqichga olib chiqqan. Zamonaviy tadqiqotlarda uning merosi islom tafsirshunosligining eng muhim manbalaridan biri sifatida qayta qayta o'rganilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rasulov, Sh. Taftazoniyning tafsir maktabi va uning sharq tafsirshunosligidagi o'rni. – Toshkent: Ziyo, 2022.
2. Jo'rayev, M. Classic Tafsir Studies: Taftazani and His Commentary Tradition. – Samarqand: Imom Buxoriy jamg'armasi, 2021.
3. Sadullayev, A. Balog'at va tafsir: Taftazoniy metodologiyasi. – Buxoro: Marifat nashriyoti, 2022.
4. Qodirova, Z. Baydoviy tafsiriga yozilgan sharhlar tahlili. – Termiz: Ilm sarchashmasi, 2023.
5. Jalolov, K. Markaziy Osiyo tafsir maktabi va Taftazoniy merosi. – Toshkent: Hilol nashr, 2021.
6. Oripov, D. Qur'on ilmlarining zamonaviy tadqiqi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Yunusobod nashriyoti, 2020.